

РОКСОЛЯНА КАРАКЕВИЧ

ФРАЗЕОЛОГІЧНА ОБ'ЄКТИВАЦІЯ КОНЦЕПТІВ TOD / СМЕРТЬ КРІЗЬ ПРИЗМУ ЗІСТАВЛЕННЯ

(НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)

У центрі уваги сучасного мовознавства перебуває проблема *мова – свідомість – культура*, отримавши новий імпульс розвитку завдяки антропологічній парадигмі лінгвістики, що декларує вивчення фактів мови „в тісному зв'язку з людиною, її свідомістю, мисленням і духовно-практичною діяльністю”¹. Саме антропологічний підхід до аналізу мовних явищ сприяв зародженню лінгвокультурології, в руслі якої мова досліджується як феномен культури, її умова та продукт, а також аналізується взаємодія мови й культури за рахунок виокремлення систем, що втілюють і представляють культурні цінності.

Необхідність відображення єдиної теорії взаємодії мови й людини спонукає науковців звернутися не лише до лексики, але і до фразеології певної лінгвокультури – найбільш національно-детермінованого й самобутнього явища, що найяскравіше відображає процес розвитку національної культури народу протягом достатньо тривалого часу, фіксуючи в мові певні культурні установки, еталони, архетипи етносу. З позиції лінгвокультурології, культурна інформація „кодується” в мові за допомогою концептів, у яких актуалізується ментальність народу, тобто „світоспоглядання в категоріях і фор-

---

РОКСОЛЯНА КАРАКЕВИЧ – викладач кафедри практики німецької мови Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І.Франка; adres do korespondencji: Львівська обл., м.Дрогобич, вул. Святого Юра 21, Україна 82101, e-mail: likarjura@ukr.net

¹ В.И. Постовалова, *Картина мира в жизнедеятельности человека*, в: *Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира*, отв. ред. Б.А. Серебrenиков, Москва 1988, с. 8-70.

мах рідної мови, які поєднують у собі інтелектуальні, духовні й вольові якості національного характеру в типових його виявах”². **Найактуальнішою** проблемою при лінгвокультурологічному вивченні фразеологій різних мов вважається „розкодування” (етно)культурної інформації за допомогою концептуального аналізу. Перспективним тут є дослідження асиметрії фразеологічних знаків-лінгвокультурем на матеріалі неспоріднених – німецької та української – мов³.

На сьогодні концептуальний аналіз домінує в зіставних лінгвокультурологічних дослідженнях (у кінці ХХ століття в межах лінгвістики виокремився навіть новий напрямок – „лінгвокультурна концептологія”⁴. Здійснено детальний аналіз ключових концептів європейських лінгвокультур, особливо російської. Однак онтологічно важливий для будь-якого етносу концепт ЖИТТЯ, як це не дивно, залишається малодослідженим, зокрема у фразеологіях німецької та української мов, що стало причиною звернення до цього концепту в наших розвідках. Це можна стверджувати і про концепт СМЕРТЬ (найдетальніше концепт СМЕРТЬ опрацьований у російському мовознавстві⁵, натомість українські та німецькі лінгвісти приділили йому значно менше уваги⁶. Лише деякі з цих розвідок виконані на фразеологічному матеріалі, хоча без залучення фразеологічних одиниць (ФО) концептуальний аналіз є верифікаційно хибним. Досліджувалися концепти TOD / СМЕРТЬ і нами при аналізі концептуального зв’язку *доля – смерть*⁷.

² В.А. Маслова, *Лингвокультурология*, Москва 2001.

³ Р.О. Каракевич, *Відбиття етноконцептів „Доля”, „Смерть” у фразеологізмах німецької та української мов*, „Слов’янський вісник”: Зб. наук. пр. Серія „Філологічні науки”, Вип. 5, Рівне 2004, с. 107-114; Тамсам, *Національно-культурна маркованість фразеологічних одиниць на позначення виміру та ваги в німецькій та українській мовних картинах світу*, „Вісник Донецького університету”, Сер. Б: Гуманітарні науки, вип. 1, 2008, с. 42-47.

⁴ І.В. Кононова, *Структура и языковая репрезентация британской национальной морально-этической концептосферы (в синхронии и диахронии)*. Автореф. дисс. на соискание науч. степени д-ра филол. наук : спец. 10.02.04 – „Германские языки”, Санкт Петербург 2010.

⁵ Хосонте, *Языковое сознание русского народа (на материале фразеологизмов, возглавляемых именами ЖИЗНЬ и СМЕРТЬ)*, в: *Язык, сознание, коммуникация*, вып. 20, ред. В.В. Красных, А. И. Изотов, Москва 2001, с. 26–34.

⁶ Ш.Р. Басыров, *Категория жизни и смерти в разноструктурных языках (на материале паремий и крылатых выражений)*, „Studia Germanica et Romanica: Іноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання” 6(2009), № 1, с. 45-61; Н.В. Володіна, *Лінгвокультурологічний аспект номінацій смерті в німецькій мові*, в: *Актуальні проблеми іноземної філології: Лінгвістика та літературознавство*, вип. II., ред. В.А. Зарва, Київ 2008, с. 70-75.

⁷ Каракевич, *Відбиття етноконцептів „Доля”, „Смерть” ...*, с. 107-114.

Показово, що концепт СМЕРТЬ ширше представлений у фразеології, ніж концепт ЖИТТЯ: за підрахунками С. Олійник⁸, у вербалізації концепту СМЕРТЬ беруть участь удвічі більше англійських ФО, ніж концепту ЖИТТЯ (авторка проводить паралелі з дослідженням О. Бессонової⁹, вивчення оцінного тезаурусу англійської мови виявило, що концепт ЖИТТЯ об'єктивують 62 оцінні лексеми, а концепт СМЕРТЬ – 102). Це ж підтверджується і фразеологічним матеріалом німецької та української мов (у деяких дослідженнях домінує суб'єктивне начало (певні симпатії науковця у відборі й пошуку одиниць фактичного матеріалу), наприклад, Т. Лоскутова¹⁰ стверджує, що концепт ЖИТТЯ, вербалізований лексемами російської мови, нараховує 395 вживань, а концепт СМЕРТЬ – 255). Мовознавці пояснюють домінування негативу при номінації навколишнього світу за допомогою ФО тим, що фразеологія насамперед фіксує аномальні (негативні) для людини явища.

Саме це і спонукало нас до зіставного аналізу концепту СМЕРТЬ у пропонуваному дослідженні. **Метою** цієї статті є виявлення асиметрії фразеологічних лінгвокультурем при об'єктивації концептів TOD / СМЕРТЬ (мега-концептів, у розумінні А. Приходька) у німецькому та українському етносах, що є продовженням нашого пошуку в ракурсі вивчення особливостей процесів концептуалізації та категоризації об'єктивної дійсності неспорідненими лінгвокультурами. Зіставний вимір цієї розвідки свідчить про її **наукову новизну**.

Вибір концептів TOD / СМЕРТЬ є не випадковим ще й з огляду на наш аналіз концептів LEBEN / ЖИТТЯ, бо, як зазначає В. Карасик, „однією з найважливіших ознак категоріального статусу концептів є їх антиномічний характер, наявність бінарної опозиції як конститутивної ознаки концепту. Ця бінарність може мати різні напрями, як: уточнюють концепт діалектично або логічно”¹¹. Для концепту ЖИТТЯ бінарною опозицією, яка уточнює його діалектично, є концепт СМЕРТЬ. Концепти ЖИТТЯ та СМЕРТЬ –

---

⁸ С.В. Олейник, *Особенности фразеологической вербализации концептов группы «лицо биологическое» в английском языке*, „Studia Germanica et Romanica: Іноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання” 6(2009), № 1, с. 31-44.

⁹ О.Л. Бессонова, *Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивно-гендерні аспекти*, Донецьк 2002.

¹⁰ Т.Н. Лоскутова, *Концепты «жизнь – смерть», вербализованные лексемами и фразеологическими единицами русского языка, в лингвокультурологическом аспекте*. Автореф. дисс. на соиск. науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.01 „Русский язык”, Челябинск 2009.

¹¹ В.И. Карасик, *Языковые ключи*, Волгоград 2007.

основоположні для метафізичного розуміння буття носіями культури¹². Насамперед вяснимо, які ж дефініції закріпилися за поняттям „смерть” у німців і в українців, тобто зіставимо поняттєвий складник концептів TOD / СМЕРТЬ: у німецькій мові „Tod” (смерть) – це насамперед „1. Смерть, припинення всіх життєвих процесів. 2. Уявна персона, яка спричинює смерть (персоніфікація смерті). 3. Кінець, згасання (процесу, розвитку, стану)”¹³, а в українській мові „смерть” – це „1. Припинення життєдіяльності організму і загибель його; припинення біологічного обміну речовин в організмі або його частині. 2. Припинення існування людини, тварини; протилежне життя; кончина, скін, сконання, смертна година”¹⁴.

Як бачимо, навіть на поняттєвому рівні концепти TOD / СМЕРТЬ виявляють певну асиметрію: важливою для німців є персоніфікація смерті та закінчення процесів і розвитку явищ, що не обов’язково пов’язані з людським організмом; специфічно важливим для українців є те, що смерть – це протилежне життя та смертна година.

Однак для більш системного зіставлення концептів нам потрібно знайти основу порівняння (*tertium comparationis*). Показово, що концептуальна та мовна картини світу, або концептуальний і мовний рівень свідомості, або концепти та мовні одиниці утворюють типові зв’язки, які мовознавці порізнному називають, хоча мова йде про одне й те ж явище (напр.: гештальтні метафори (О.П. Воробйова, Л.І. Белехова), метафоричні принципи (О.П. Левченко). Саме ці зв’язки визначимо за основу порівняння концептів TOD / СМЕРТЬ. Для їх встановлення, крім дефініцій, нам слід зробити невеличкий історичний екскурс щодо еволюції поняття „смерть” на основі прогресу європейського мислення.

На думку М. Прусової, „ставлення до смерті характеризує епоху (її культурний рівень, уподобання і характер) [...] Антична людина придумала місто мертвих [...] Ставлення до смерті було спокійним і шанобливим [...] В епоху Середньовіччя кістки, черепи валялися скрізь, вони зустрічалися так само часто, як і смерть. А з XIV століття їх використовували з повчальною метою: розкладали навколо церковного подвір’я в особливому

¹² Т.Н. Лоскутова, Концепты «жизнь – смерть»; А. А. Осипова, *Смерть*, в: *Антология концептов*, ред. В. И. Карасик, И. А. Стернин, т. III, Волгоград 2006, с. 364-380; Л.А. Софоронова, *Категории жизни и смерти в славянской культуре*, „Славяноведение” 2006, № 6, с. 3-8.

¹³ DKW – Der kleine Wahrig. *Wörterbuch der deutschen Sprache*. Neu herausgegeben von Dr. Renate Wahrig-Burfeind mit einem „*Lexikon der deutschen Sprachlehre*”, Gütersloh 1997.

¹⁴ НТСУМ – *Новий тлумачний словник української мови у трьох томах*, уклад. В. Яременко та ін., 2-е вид., випр. т. I, Київ 2008.

порядку. Ці „композиції” мали нагадувати не про неминучу смерть, а про тлінність буття [...] Інтерес до індивідуальних проявів особистості, втрачений середньовічним суспільством, повертається з епохою Відродження: у верхньому культурному шарі суспільства філософами-гуманістами проголошується ідея антропоцентризму, реабілітується тілесне [...] Реформація запропонувала новий підхід до смерті: її не треба боятися [...] Романтики повертають у літературу античний образ смерті-сну. Спіритизм частково „реабілітував” тілесну оболонку людини, але в принципі всі надії на посмертне існування пов'язували з духом, визнаючи його автономію. Шанобливе ставлення до смерті зробило цвинтар у ХІХ столітті зосередженням культу мертвих, і до тілесних останків почали ставитися трепетно”¹⁵.

Отже, кожна епоха генерувала при концептуалізації поняття „смерть” свої усталені асоціативні зв'язки: 1) „смерть – місто мертвих” (просторові асоціації – цвинтар, могила, труна; потойбічне життя), 2) „смерть – тлінність життя” (часові асоціації), 3) „смерть – тіло” (персоніфікація смерті), 4) „смерть – страх / відсутність страху” (християнська / язичницька традиції до переміщення смерті), 5) „смерть – сон”, 6) „смерть – душа / дух”.

Об'єднавши діахронічні та дефініційні дані разом з результатами попереднього аналізу фактичного матеріалу, можна задекларувати такі метафоричні принципи об'єктивації концептів TOD / СМЕРТЬ:

1) *смерть – це час-простір*, у межах якого можна виокремити принцип *смерть – це оселя* (могила, труна). Смерть пов'язується в мовній свідомості різних народів з короткотривалим життям людини, з його раптовим, миттєвим завершенням, напр.: нім.” *Heute rot, morgen tot*” (досл.: сьогодні рум'яний, а завтра мертвий) (при пареміях значення не подаємо, а лише дослівний переклад – *Р.К.*); „*Der Tod hat keinen Kalender*” (досл.: у смерті немає календаря); „*Das Leben ist nur ein Moment, der Tod ist auch einer*” (досл.: життя – лише мить, і смерть також); укр. *дні полічені* – „кому-небудь залишилося дуже мало жити”; настане час – не стане й нас; сьогодні пан, а завтра пропав¹⁶. Життя і смерть можна виміряти за часовим критерієм, оскільки життю відповідає певний проміжок часу між народженням і смер-

¹⁵ М.О. Прусова, *Проблема смерті в російській поезії першої половини ХІХ століття*. Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.02 „Російська література”, Сімферополь, 2001.

¹⁶ Ш.Р. Басыров, *Категория жизни и смерти в разноструктурных языках*, с. 56; СФУМ *Словник фразеологізмів української мови*, уклад. В. М. Білоноженко та ін., Київ 2003; ПтП – *Прислів'я та приказки: Природа. Господарська діяльність людини*, упоряд. М.М. Пазяк та ін., Київ 1989 (Українська народна творчість), с. 71, 78.

тю. Цим проміжком (часом) вимірюється життя, а в просторі воно протікає. Тому концепт СМЕРТЬ, як бінарна опозиція концепту ЖИТТЯ, також безпосередньо пов'язаний з поняттями простору і часу (Ю.С. Степанов, В.М. Топоров, Т.В. Радзієвська та ін.).

О. Близнюк зазначає, що вік – як „тривалість життя людини” – семантично наближений до значення „доля” – життєва сила, що закладається при народженні (доля як частина цілого є центральним поняттям в архаїчній картині світу праїндоевропейців). Щодо віку існує поняття норми, напр.: „Як по шістдесят літ віку, то вже й по мужику; Як сорок літ стане – жінка в'яне”. Той, хто перевищує таку норму, як і той, хто її вкорочує, порушує встановлений лад: „Він уже чужий вік живе”; „Хто не доживе, той долежати мусить”¹⁷. Тісний зв'язок концептів СМЕРТЬ і ДОЛЯ та нормування віку людини характерне лише для українського етносу, що створює асиметрію ФО-лінгвокультурем при вербалізації концептів TOD / СМЕРТЬ¹⁸. Життя і смерть сприймаються в межах замкненого індивідуального земного життя (М. Бахтін). Символи замкненого простору – колиска (народження) та могила (смерть) – є просторовими репрезентантами концептів ЖИТТЯ і СМЕРТЬ, напр.: нім. „von der Wiege bis zum Grabe” (досл.: від колиски до могили) – „усе життя”; „ins Grab sinken” (досл.: спуститися в могилу) – „зійти в могилу, лягти в землю”; укр. з *колиски* – „з дитячих років, з ранніх літ”; „сира могила узяла” – „когось нема вже серед живих; хтось помер”¹⁹.

Отже, в межах метафоричного принципу *смерть – це час-простір* продуктивним для формування німецьких і українських ФО із семантикою смерті є принцип *смерть – це оселя* (могила, труна) (в українському етносі цей асоціативний ланцюжок продовжується до фітоніма *дуб* (матеріал для труни), напр.: „дати / врізати дуба – „померти”²⁰ (пор. нім. „in die Bretter gehen” (досл.: йти в дошки) – „врізати дуба”²¹), напр.: нім. „diesseits des

¹⁷ О.О. Близнюк, *Концепти ЖИТТЯ І СМЕРТЬ: лінгвокультурологічний аспект (на матеріалі паремійного фонду української та італійської мов)*. Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.17 „Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство”, Київ 2008.

¹⁸ Каракевич, *Відбиття етноконцептів „Доля”, „Смерть”*, с. 107-114.

¹⁹ НУФС – *Німецько-український фразеологічний словник*, в 2 томах, уклад. В.І. Гавриць та ін., Київ 1981, т. 1, с. 278; СФУМ *Словник фразеологізмів української мови*, уклад. В.М. Білоноженко та ін., Київ 2003, с. 304, 400.

²⁰ СФУМ, с. 187.

²¹ НУФС, т. I, с. 122.

Grabes” (досл.: по цей бік могили) – „на цьому світі”; укр. „дивитися в труну” – „бути близьким до смерті”²².

Потреба мати орієнтири в усіх сферах буття за принципом „від себе” (В. Топоров) поширюється і на концепт СМЕРТЬ. Але ФО із семантикою смерті, що утворені на основі цього принципу, властиві переважно українській лінгвокультурі. Соматизми за *спиною*, за *плечима* пов’язані з фактором тілесності й висвітлюють такі концептуальні ознаки смерті, як невидимість і в той же час близькість місцезнаходження. В українському етносі ці соматизми пов’язані не лише з простором, а й з часом, напр.: «Смерть старому перед очима, а молодому за плечима»; «Не шукай другому смерті, як твоя за спиною ходить»; «Вечеря на столі, а смерть за плечима»; «смерть стоїть із косою за плечима» – „хто-небудь скоро помре, близький до кончини, загибелі” [3: 8]. Натомість у німців смерть локалізується на шиї та язиці, що простежуємо на прикладі асиметричних ФО-лінгвокультурем: „*der Tod sitzt j-m im Nacken*” (досл.: смерть сидить у кого-н. на шиї) – „хто-н. дивиться в домовину”; „*der Tod sitzt j-m auf der Zunge*” (досл.: смерть сидить у кого-небудь на язиці) – „хто-небудь на ладан дихає”²³. Семантику близької смерті може передавати українська ФО з етнокультурним конституентом-меронімом *чисниця*: „три чисниці до смерті „– „1) хто-н. скоро помре через старість або невиліковну хворобу; 2) що-н. дуже старе, зруйноване”²⁴.

ФО з просторовою семантикою можуть бути представлені дієсловами зі значенням переміщення, які семантично поєднуються з назвами частин тіла людини (акціонально-об’єктні фразеологічні словосполучення), напр.: німецька ФО „*alle vier Beine von sich strecken*” (досл.: усі чотири ноги простягти) має два значення: „1) простягатися, упасти; 2) врізати дуба, простягти ноги”²⁵. Прототипом окремих ФО слугує образ сценічної гри, сходження зі сцени – піти зі сцени. Однак цей образ є не ізоморфним у зіставлюваних мовах, напр.: „*von der Bühne abtreten*” (досл.: зійти зі сцени) – „1) залишити сцену; 2) залишити свою роботу; 3) піти з життя”; укр. „зійти зі сцени – „припинити якусь діяльність, перестати чимсь займатися”²⁶. В. Мінеєв у своїй докторській дисертації пише: „Міф нав’язує застиглий

²² НУФС, т. I, с. 278; В.Д. Ужченко, *Фразеологічний словник східнослов’янських і степових говірок Донбасу: 6019 фразеологізмів*, 5-е вид., перероб. й доп., Луганськ 2005, с. 310.

²³ НУФС, т. II, с. 249.

²⁴ СФУМ, с. 764.

²⁵ НУФС, т. I, с. 85.

²⁶ НУФС, т. I, с. 130.; СФУМ, с. 264.

образ „природної” („праведної”, „розумної”) смерті”²⁷. Проте тільки для українців при вербалізації концептів TOD / СМЕРТЬ актуальніша проблема порушення встановлених міфологічною традицією законів часу: мова йде про природну і неприродну смерть (передчасну, наглу смерть, вбивство, самогубство). В українській фразеології така семантика реалізована через семіотичні опозиції „природна смерть – неприродна смерть”, „свій – чужий”, „праведність – гріх”, напр.: „нагла смерть” – „раптова смерть”; „померти не своєю смертю” – „передчасно померти”²⁸. Хоча для німців проблема передчасної смерті не актуальна (трапляємо лише деякі ФО: „einen frühen Tod finden” (досл.: знайти ранню смерть) – „передчасно померти”; „Ein unnützes Leben ist ein früher Tod”²⁹ [35: 250 т. 2 ; 39: 587]).

Семантика несвоєї смерті, смерті не за віком (на позначення осіб, які самі собі заподіяли смерть або ж загинули внаслідок насильницької смерті) представлена кількома образами: по-перше, образ насильницької смерті внаслідок певних трагічних обставин (трагічна смерть). Ці ФО марковані за ознакою деформації, деструкції матерії, звідси й дієслівна семантика різання, ламання, згинання, скручування, яка синтагматично поєднується з образами-соматизмами (голова, рука). Цим одиницям властива негативна експресія й оцінка, а лексичний склад, внутрішня форма й контексти вживання у двох мовах подібні, напр.: нім. „sich den Hals (und Beine) brechen” (досл.: поламати собі шию (та ноги) – „загинути”; „sich das Genick brechen” (досл.: зламати собі потилицю) – „занапастити себе”; укр. „скрутити собі в’язи” – „1) покалічитися або вбитися; загинути; 2) не справитися з чим-н.”³⁰. Німецькому „Haut und Leben dalassen” (досл.: залишити шкіру й життя) відповідає українське „накласти головою”. По-друге, маркування вбивства або загибелі під час військових дій, напр.: нім. „mit blauen Bohnen füttern” (досл.: годувати блакитними бобами) – „застрелити”³¹. Суїцид пов’язується в німецькій мові з образом вільної смерті або ж із негативно маркованим експресивним позначенням втраченого, викинутого життя, напр.: „in den Freitod gehen” (досл.: піти у вільну смерть) – „накласти на себе руки”; „sein Leben

²⁷ В.В. Минеев, *Социальные аспекты смерти (философско-антропологический анализ)*. Дисс. доктора филос. наук : 09.00.11, Красноярск, 2004, с. 327.

²⁸ СФУМ, с. 669.

²⁹ НУФС, т. II, с. 250; Н. Вeyer, *Sprichwörterlexikon: Sprichwörter u. sprichwörtl. Ausdrücke aus dt. Sammlungen vom 16. Jh. bis zur Gegenwart*, Н. Beyer, А. Beyer, 2, unveränd. Aufl., Leipzig 1985, с. 587.

³⁰ НУФС, т. I, с. 297, 256; СФУМ, с. 660.

³¹ НУФС, т. I, с. 116.

wegwerfen” (досл.: викинути своє життя) – „покінчити життя самогубством”³².

Релікти цієї культурної семантики збереглися в різних національно маркованих прислів'ях, приказках німецької та української мов з образами життя і смерті, початку й кінця, верху та низу, концептами ДУША, ШЛЯХ, ПЕРЕМІЩЕННЯ;

2) *смерть – це переміщення (рух)*. Метафоричний принцип *смерть – це час-простір* є базою для формування принципу *смерть – це переміщення (рух)* і має з ним тісний семантичний перетин. Аналізуючи принцип об'єктивації концептів TOD / СМЕРТЬ *смерть – це оселя*, нами свідомо не згадувався найбільший локус смерті – цвинтар, оскільки останній позначає більшою мірою переміщення від життєвого простору до простору смерті.

Принагідно зауважимо, що як ставлення до смерті є досить суперечливим, так і зміст обрядодій супроводу на той світ є складним за генезисом: своєрідний сплав язичництва, християнства, атеїзму, які поступово впливають та змінюють фразеологію, напр.: укр. „піти в рай за документами” – „померти”; „проводжати в останню путь” – „ховати кого-н.”; „стояти на Божій дорозі” – „у передсмертному стані”³³. Звичайно, християни, на відміну від атеїстів, прагнуть дотримуватися всіх настанов свого віровчення щодо праху людини або ритуалу поховання. Проте і перші, і другі перманентно відчувають потужний поклик міфологічно-обрядового культу смерті своїх предків, що передається від покоління до покоління разом із культурою. Взаємодія мови й міфу в межах концептополя „Смерть” виявляється, з одного боку, в тому, що мовні дані відтворюють міфологічні мотиви / окремі міфологеми, а з іншого боку, міф апелює до змістів, утілених у мові. В. Конобродська пише: „Виникнення поховань взагалі і поховального обряду як складного комплексу ритуально-магічних актів було зумовлене не лише утилітарними потребами, а й міфічними уявленнями: наші далекі предки уявляли смерть не як остаточне зникнення, а лише як зміну статусу, як перехід в інший простір в іншій формі буття. Погляди слов'ян-язичників на форми і місце посмертного буття суперечливі й непослідовні [...] Корені комплексу ритуальних дійств, що складала поховальний обряд слов'ян-язичників, сягають уявлень про владу мертвих над живими і також ґрунтуються на їх подвійному сприйнятті: з одного боку, померлий – це дух-заступник, люблячий і турботливий, джерело здоров'я, успіхів та добробуту;

³² НУФС, т. I, с. 223; т. II, с. 15.

³³ В.Д. Ужченко, *Фразеологічний словник східнословобожанських і степових говірок Донбасу: 6019 фразеологізмів*, с. 263; СФУМ, с. 216, 572.

а з другого, – втілення хвороб та смерті, причина всіляких нещасть і лиха, носій недоброзичливого ставлення та шкідливого впливу на живих і довкілля”³⁴.

Як у німецькій, так і в українській мові численні ФО відображають смерть як потойбічний світ, напр.: нім. „das Leben im Jenseits” (досл.: життя на тому світі) – „вічне життя”; укр. „на тому світі” – „померти”; „не жилаць на цьому світі” – „хтось довго не проживе через слабе здоров’я, хвороби і т. ін.”³⁵. Тут простежуємо зв’язок зі Святим Письмом і, відповідно, натяк на двояке уявлення про смерть: згідно з християнськими віруваннями, на суді після смерті визначається подальша доля людської душі³⁶. Однак таке запозичення церковних концептів і мовних одиниць, що їх репрезентують, не базується на повністю нових когнітивних стратегіях концептуалізації та категоризації навколишнього світу, оскільки деякі з цих концептів – ВОСКРЕСІННЯ, ЖИТТЯ ПІСЛЯ СМЕРТІ – вже частково належали європейським культурам, зокрема германцям³⁷. Тому у свідомості європейців сформувався стійкий образ „дороги” як зв’язку між земним і потойбічним світами. Її повинна пройти кожна людина (рай / пекло). Саме через такий антропоцентричний феномен буття інтерпретується як концепт ЖИТТЯ, так і концепт СМЕРТЬ. Життєвий шлях уявляється при цьому як фізичний підйом і спуск, а післяжиттєвий – як підйом душі³⁸, напр.: нім. „der letzte Weg” (досл.: останній шлях) – „остання путь; путь до могили”; „aus dem Leben gehen” (досл.: йти з життя) – „піти з життя”; „Der Weg zur Hölle ist breit” (досл.: дорога в пекло широка); „das Leben ist j-m nicht mit einem Goldkamm durchs Haar gefahren” (досл.: життя пройшло по кому-н. не так, як золотий гребінець по волоссю) – „чий-н. життєвий шлях не був устелений трояндами, життя не милувало кого-н.”; укр. „бути на Божій дорозі” – „бути

³⁴ В.Л. Конобродська, *Вербальний компонент традиційного поховального обряду в польських говорах*. Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 „Українська мова”, Львів 1999, с. 5.

³⁵ НУФС, т. I, с. 361; СФУМ, с. 236.

³⁶ Е.А. Демидкина, *Фразеологизмы, паремии и афоризмы как средство объективации концепта „Leben” в немецкой языковой картине мира*. Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04, Саратов 2007, с. 87.

³⁷ И.Ф. Янушкевич, *Лингвосомиотика англосаксонской культуры*. Автореф. дисс. на соиск. науч. степени доктора філол. наук: спец. 10.02.04 „Германские языки”, Волгоград 2009, с. 23.

³⁸ Х о С о н Тэ. *Языковое сознание русского народа*, с. 34.

при смерті”; „Смерть – неминуща дорога”; „Проста до Христа у світі дорога”; „добра душа відлетіла в небо” – „хто-н. помер”³⁹.

Як бачимо, дорогу до потойбічного світу часто позначають евфемістичні ФО, напр.: сакральна метафора у німецькій ФО „ins ewige Leben eingehen”⁴⁰ дозволяє поглянути на смерть з позитивної точки зору. Смерть тут є вічним життям, метою та сенсом земного існування (вона навіть є кращою за земне життя). Разом із цим, уявлення про смерть як про вічне життя є наслідком неприйняття думки про повне зникнення людини після смерті, про перетворення в ніщо, зникнення всього сушого. Таке уявлення характерне не лише для німецької культури, а й для української (підтверджують це і російські дослідники, стверджуючи про зв’язок іменника *смерть* із дієсловом *смиряться*: лексема *смерть* означала „змиритися з відведеним, відміряним проміжком прожитого життя на землі”⁴¹.

При фразеологізації, десемантизуючись, німецька лексема „Tod” часто набуває позитивного відтінку, напр.: „es geht um Tod und Leben” (досл.: йдеться про смерть і життя) – „дуже важливе питання”; „sich vor Tod und Teufel nicht fürchten” (досл.: не боятися смерті та чорта) – „не боятися ні бога, ні чорта”⁴². Іноді семантика смерті повністю зникає у ФО, пов’язаних із почуттями людини або процесуальністю (рухом), напр.: „sich zu Tode lachen” (досл.: сміятися до смерті) – „умирати зо сміху”; „sich über Tod und Teufel unterhalten” (досл.: розмовляти про смерть і чорта) – „теревені правити”; „wie Tod und Teufel fahren” (досл.: їхати, як смерть і чорт) – „мчати з шаленою швидкістю”⁴³. Такі паралелі можемо знайти і в українській мові, напр.: „помирати зо сміху” – „дуже сміятися”; *як смерть* – „дуже, надзвичайно”⁴⁴.

На думку О. Близнюк, осмислення і фіксація фізичного стану переходу життя в смерть та емоційний вплив смерті на оточення ґрунтується на архе-

³⁹ НУФС, т. II, с. 13-14, 305; СФУМ, с. 226; В.В. Жайворонко, *Знаки української етнокультури. Словник-довідник*, Київ 2006, с. 46.

⁴⁰ L. Röhrich, *Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten*, Bd. III, Freiburg–Basel–Wien 2001, с. 941.

⁴¹ А.И. Закина, *Особенности информационных реалий лексического знака «смерть»*, в: *Проблематика смерти в естественных и гуманитарных науках*, ред. В. К. Марченко, Белгород 2000, с. 34.

⁴² Л.Э. Бинович, *Немецко-русский фразеологический словарь*, Москва 1975, с. 569, 570.

⁴³ Бинович, *Немецко-русский фразеологический словарь*, с. 570; К.І. Мізін, *Німецько-український фразеологічний словник (усталені порівняння)*, Вінниця 2005, с. 183.

⁴⁴ СФУМ, с. 119, 669.

типах, які надають різних характеристик концепту СМЕРТЬ⁴⁵. Архетипи вважаються універсальним генератором ментального зображення реальності. Очевидний взаємозв'язок між архетипними мотивами засвідчує їх динамічність та здатність до трансформування. Найбільш пов'язані з концептом СМЕРТЬ архетипи, що становлять основні природні стихії, – вода, вогонь і земля.

Архетип води. Семантика образів ріки й дороги в системі образів смерті тотожна: відрізок між початком і кінцем земного життя⁴⁶. Зв'язок уявлень про смерть із водним простором в індоєвропейській традиції вибудовується на властивості життя змінюватись і минати (спливати), напр.: „Літа плывуть, як вода”; „Багато води утече, поки людина до того доживе”⁴⁷. Наш фактичний матеріал засвідчує, що для німецької свідомості асоціації смерті з водою неактуальні. Натомість в уяві українців смерть постає іноді морем, по якому можна плисти, напр.:” Смерть не горе, а велике море „⁴⁸.

Архетип вогню. Архетип вогню має різні мотиви, серед яких доміантними в українському етносі є вогонь як домашнє вогнище, як захисник родини, дому, як очисна й цілюща сила. Проте в народі існувало уявлення, що життя є горінням внутрішнього полум'я, загасання цього полум'я вважалось ознакою смерті, тому смерть репрезентує в мові асоціативний ряд, пов'язаний з каменем і льодом (символами мертвої природи)⁴⁹ (пор. нім. „Warm ist das Leben, kalt ist der Tod”(досл.: життя тепле, смерть холодна)⁵⁰. Як німці, так і українці говорять „das Leben erlöscht”(досл.: життя погасло),” життя згасло / погасло”, коли людина помирає. Але лише в українській лінгвокультурі концепт СМЕРТЬ об'єктивується за допомогою ФО, в основі образно-мотиваційної бази яких лежить залишок мотиву обрядового спалювання покійників – використання образу запаленої свічки, напр.: „танути як свічка” – „швидко втрачати сили, здоров'я через хворобу, горе; марніти, худнути”⁵¹.

Архетип землі. Відлуння уявлень про матінку-землю також має архетипне коріння, бо в архетипі землі отримує семантичну матеріалізацію протиставлення початку й кінця, поєднаного в єдиний ланцюг *народження* –

⁴⁵ Близнюк, *Концепти ЖИТТЯ І СМЕРТЬ*, с. 10-11.

⁴⁶ Прусова, *Проблема смерті в російській поезії...*, с. 10.

⁴⁷ ПтП, с. 74.

⁴⁸ М.В. Жайворонок, *Знаки української етнокультури...*, с. 554.

⁴⁹ Пимонова, *Концепт серце. Образ. Понятіе. Символ*, Кемерово 2007, с. 23-24.

⁵⁰ Веуер, *Sprichwörterlexikon: Sprichwörter u. sprichwörtl.*, с. 587.

⁵¹ СФУМ, с. 707.

смерть – *відродження* (символом цього ланцюга може бути листок дерева). Земля членує простір на видимий і невидимий. Але смерть завжди осмислюється як перехід, тому архетип землі є одним із ключових для утворення метафоричного принципу *смерть* – *це переміщення (рух)*, напр.: нім. „j-p unter die Erde bringen” (досл.: доставити кого-н. під землю) – „загнати в могилу, занастити кого-н.”; „in die Grube fahren” (досл.: їхати в яму) – „лягти в могилу”; „Добра була голова, та слава Богу, що земля її прибрала”; „Журба та горе з ніг звалють, а біда землею привалить”; „Родила мама, що не приймає й яма”⁵².

Тут простежуємо численні евфемізми, синонімічні трансформи й варіанти, в основному стилістично забарвлені, книжні, високі, зрідка – розмовні, напр.: нім. „wieder zu Erde werden” (досл.: знову стати землею) – „із землі вийти і в землю піти”; „die Erde küssen” (досл.: землю цілувати) – „померти, спустити дух”⁵³.

Згадана культурна семантика представлена у внутрішній формі окремих ФО, які виражають побажання, пов’язані з формами ритуальної та етикетної поведінки. Так, німецька ФО „die Erde sei ihm leicht” (досл.: нехай буде йому легкою земля) – „нехай буде йому земля пухом”⁵⁴ пов’язується з образом легкої землі, а український перекладний аналог передає значення епідигматично через ідею легкості – образ пуха;

3) *смерть* – *це доля*. Концепт СМЕРТЬ і в німецькому, і в українському етносах об’єктивується за допомогою ФО, які передають семантику невідвротної долі – року (простежується ідея фаталізму, приреченості людського життя), напр.: нім. „kein Harnisch schützt gegen den Tod” (досл.: від смерті не захистять лати); укр. „Від смерті не втечеш”; „Від смерті і в печі не сховася”; „Як не живеш, а труни не минеш”⁵⁵;

4) *смерть* – *це душа*. До наших днів дійшов звичай біля покійного ставити воду та свічку, за коливаннями якої стежать, щоб упевнитися у відокремленні душі від тіла. В цих випадках замість лексеми *душа* можуть вживати лексему *дух*, що є відлунням християнської концепції душі, яка відштовхується не з бінарної опозиції *тіло* – *душа*, а з тріади *тіло* – *душа* – *дух*. Тому німецький концепт TOD, як власне і український СМЕРТЬ, має складну структуру, де архаїчні мотиви переплетені з міфологічними уявленнями, які зазнали модифікації християнством і є результатом багато-

⁵² НУФС, т. I, с. 182, 282; Б л и з н ю к, *Концепти ЖИТТЯ І СМЕРТЬ...*, с. 11.

⁵³ НУФС, т. I, с. 182-183.

⁵⁴ НУФС, т. II, с. 182.

⁵⁵ НУФС, т. II, с. 311; ПтП, с. 89, 211.

річної еволюції картини світу у свідомості пересічного мовця. Із прадавніх часів душа живої істоти була прив'язана до тіла, звільняючись від нього після смерті: смерть трактується як „відділення” тіла від душі, як розрив зв'язку між живим та мертвим, перехід від життя до смерті⁵⁶, напр.: нім. „die Seele aushauchen” („досл.: видихнути душу) – „спустити дух, сконати”; укр. „душа розлучається з тілом – „хто-н. помирає”⁵⁷. При цьому родичі померлого турбуються про те, щоб за народним звичаєм пропустити душу до Бога, яка залишає тіло, намагаючись відкривати двері, ворота у домівках: „Він кинувся до віконця – одсунув, кинувся до дверей – відчинив – це щоб душа легше вийшла з тіла при вмиранні”⁵⁸ (М. Вовчок).

В українській і німецькій лінгвокультурах поняття „душа” і „дух” часто не диференціювалися, свідченням чому є ФО: укр. „душа вилетіла” – „хто-н. помирає, гине”; „дух вийшов, – „хто-н. помер, загинув”; нім. „den Geist aushauchen” (досл.: видихнути дух) – „померти”; „die Seele aushauchen” (досл.: видихнути душу) – „skonati”⁵⁹. Коріння нерозрізнення цих понять „тягнеться” аж до спільної європейської спадщини: лат. „spirare” „дихати”, „spiritus” „дух”, „animus” „дух / початок життя”⁶⁰. Дух (душу) сприймали як людську постать, що оточена сяючою оболонкою і пливе в повітрі. Тому душу померлого може позначати лексема „тінь”⁶¹, напр.: „царство тіней” – „потойбічний світ”⁶², Слід зазначити, що в німецькій фразеології конститuent Geist (дух) передає більшою мірою раціональну семантику інтелектуальних здібностей людини, напр.: „ein großer Geist” (досл.: великий дух) – „блискучий розум”⁶³, а в українській – емоційну, напр.: „і духу боятися, – „дуже боятися”⁶⁴. І це попри те, що в індоєвропейських традиціях інтелектуальна та емоційна діяльність не диференціювалася, оскільки розум, тобто душу, боги поміщали в людину, вдуваючи його⁶⁵. Очевидно, це може бути ще одним доказом кордоцентричності українців.

⁵⁶ Володіна, *Лінгвокультурологічний аспект...*, с. 71-72.

⁵⁷ НУФС, т. II, с. 87.; СФУМ, с. 226.

⁵⁸ Жайворонок, *Знаки української етнокультури...*, с. 554.

⁵⁹ НУФС, т. I, с. 250; т. II, с. 187; СФУМ, с. 223, 226.

⁶⁰ И.Х. Дворецкий, *Латинско-русский словарь*, Москва 1958, с. 59.

⁶¹ Прусова, *Проблема смерті в російській поезії...*, с. 15.

⁶² СФУМ, с.755.

⁶³ НУФС, т. I, с. 250.

⁶⁴ СФУМ, с. 37.

⁶⁵ Т.В. Топорова, *Семантическая структура древнегерманской модели мира*, Москва 1994, с. 124.

Як бачимо, смерть може мати різні образи, але в основі розрізнення німецьких і українських образів смерті лежить граматичний рід: *der Tod* – чоловічий рід, смерть – жіночий рід. Відповідно, в українців смерть приймає переважно жіночий образ, хоча часто рід смерті визначити важко, напр.: „Смерть, за повір’ями, страшний скелет з косою; у видінні святого Федора (X ст.): „І от прийшла смерть, рискаючи, як лев. Вигляд її був страшний: вона мала деяку подобу людську, але тіла зовсім не мала; а були самі тільки кості. При собі вона мала всякі знаряддя мук: мечі, стріли, списи, коси, серпи, залізні роги, пилки, сокири, рубанки й інші, нам невідомі, знаряддя”⁶⁶. При цьому в українській етнокультурі смерть, окрім жінки, може також мати образи селянина, косаря, рибалки, тому їй притаманні й людські риси (бліда, біла, з очима, пазурами, лабетами), напр.: „блідий як смерть „– „дуже блідий”⁶⁷ (пор. нім. „aussehen wie der Tod auf Urlaub” (досл.: вигляд, як у смерті під час відпустки) – „хто-н. блідий як смерть”)⁶⁸. Вона може зазирати в очі, заносити руку тощо, напр.: „смерть заглядає в очі” – „хто-н. може померти, близький до кончини, загибелі”; „смерть занесла руку” – „хто-н. може померти, загинути” [37:449]. Як бачимо, в українській мовній традиції персоніфікований образ смерті оцінюється негативно [8: 12].

Крім проаналізованих метафоричних принципів, у німецькому мовному просторі при вербалізації концепту *TOD* етнокультурно маркованою вважається семантика смерті як непрошеного гостя (напр.: „*Der Tod kommt ungeladen*” (досл.: смерть приходить без запрошення)), який обов’язково приходить до кожного (напр.: „*Der Tod hat noch keinen vergessen*” (досл.: смерть ще нікого не забула⁶⁹)), бо людина приречена на смерть (напр.: „*ein Kind des Todes sein*” (досл.: дитина смерті) – „людина, приречена на смерть”⁷⁰). Принагідно зауважимо, що ФО-лінгвокультуреми, які номінують смерть, часто містять у собі інформацію про ментальність німецької нації, про риси національного характеру німців. Так, представники німецького етносу вважаються дещо меркантильними, оскільки поширеним є стереотип про їхню фінансову й матеріальну ощадливість, що інші етноси визначають як німецьку скупість. Деякою мірою це підтверджують і паремії із семантикою смерті, напр.: „*Alles für Geld, umsonst ist nur der Tod*” (досл.: все за гроші, безкоштовно лише смерть); „*Der Tod zahlt alle Schulden*” (досл.:

⁶⁶ Ж а й в о р о н о к, *Знаки української етнокультури...*, с. 554.

⁶⁷ СФУМ, с. 449.

⁶⁸ М і з і н, *Німецько-український фразеологічний словник*, с. 182.

⁶⁹ В е у е г, *Sprichwörterlexikon: Sprichwörter u. sprichwörtl.*, с. 587.

⁷⁰ Б и н о в и ч, *Немецко-русский фразеологический словарь*.

смерть оплачує всі борги); „Des einen Tod, des andern Brot „(досл.: одному смерть, другому хліб (заробіток))⁷¹.

Українці ж є визнаними мрійниками, що постійно прагнуть „втекти” від реалій життя, споконвіку шукаючи у смерті спокій (Тоді одпочинемо, як помремо) та називаючи небіжчиків „покійниками”⁷².

Таким чином, проведений нами зіставний аналіз ФО-лінгвокультурум, що об’єктивують концепти TOD / СМЕРТЬ, продовжує серію наших пошуків особливостей процесів концептуалізації та категоризації об’єктивної дійсності неспорідненими (німецькою та українською) лінгвокультурами. Ця розвідка надала численні докази того, що на європейському мовному просторі домінує ізоморфізм когнітивних структур і механізмів, які залучаються різними етносами при пізнанні навколишньої дійсності (універсальні механізми когніції людини, спільна історія, міфологія, релігія, подібна природа тощо). Очевидним також є факт, що при багатьох збігах часто простежуються і випадки асиметрії ФО-лінгвокультурум, які пов’язані насамперед з особливостями національних характерів німецького й українського народів: більша емоційність і мрійливість українців (метафоричні принципи „смерть – це сон”, „смерть – це спокій”, „смерть – це море”), меркантильність німців (метафоричний принцип смерть – гроші (зарплата) тощо).

На **перспективу** залишається вивчення лінгвокультурумної асиметрії при вербалізації концептів TOD / СМЕРТЬ, ураховуючи тісний зв’язок останніх із концептами SÜNDE / ГРІХ.

ЛІТЕРАТУРА

- Beyer H., *Sprichwörterlexikon: Sprichwörter u. sprichwörtl. Ausdrücke aus dt. Sammlungen vom 16. Jh. bis zur Gegenwart*, 2, unveränd. Aufl., Leipzig: „Bibliographisches Institut” 1985.
- Der kleine Wahrig. Wörterbuch der deutschen Sprache. Neu herausgegeben von Dr. Renate Wahrig-Burfeind mit einem „Lexikon der deutschen Sprachlehre”, Gütersloh: „Berstelsmann Lexikon Verlag GmbH” 1997.
- Röhrich L., *Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten*, Freiburg–Basel–Wien–Herder, 2001.

⁷¹ Beyer, *Sprichwörterlexikon...*, с. 587.

⁷² Жайворонок, *Знаки української етнокультури...*, с. 554.

- Басыров Ш.Р., *Категория жизни и смерти в разноструктурных языках (на материале паремий и крылатых выражений)*, „Studia Germanica et Romanica: Иноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання” 6(2009), № 1, с. 45-61.
- Бессонова О.Л., *Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивно-гендерні аспекти*, Донецьк: „ДонНУ” 2002.
- Бинович Л.Э., *Немецко-русский фразеологический словарь*, Москва: „Русский язык”, 1975.
- Близнюк О.О., *Концепти ЖИТТЯ І СМЕРТЬ: лінгвокультурологічний аспект (на матеріалі паремійного фонду української та італійської мов)*. Автореферат дисертації на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.17 „Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство”, Київ 2008.
- Володіна Н.В., *Лінгвокультурологічний аспект номінацій смерті в німецькій мові*, в: *Актуальні проблеми іноземної філології. Лінгвістика та літературознавство*, ред. В. А. Зарва, вип. II, Київ: „Освіта України” 2008, с. 70-75.
- Дворецкий И.Х., *Латинско-русский словарь*, Москва: „Изд-во лит. на иностр. яз.” 1958.
- Демидкина Е.А., *Фразеологизмы, паремии и афоризмы как средство объективации концепта „Leben” в немецкой языковой картине мира*. Диссертация... канд. філол. наук : 10.02.04, Саратов, 2007.
- Жайворонок В.В., *Знаки української етнокультури. Словник-довідник*, Київ: „Довіра” 2006.
- Заикина А.И., *Особенности информационных реалий лексического знака «смерть»*, в: *Проблематика смерти в естественных и гуманитарных науках*, ред. В. К. Марченко, Белгород: „Изд-во Белгородского гос. ун-та” 2000.
- Каракевич Р.О., *Відбиття етноконцептів „Доля”, „Смерть” у фразеологізмах німецької та української мов*, „Слов’янський вісник”, Серія „Філологічні науки”, вип. 5, Рівне: „РІС КСУ” 2004, с. 107-114.
- Каракевич Р.О., *Національно-культурна маркованість фразеологічних одиниць на позначення виміру та ваги в німецькій та українській мовних картинах світу*, „Вісник Донецького університету”, Сер. Б: Гуманітарні науки 2008, вип. 1, с. 42-47.
- Карасик В. И., *Языковые ключи*, Волгоград: „Парадигма” 2007.
- Конобродська В.Л., *Вербальний компонент традиційного поховального обряду в поліських говорах*. Автореферат дисертації на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова”, Львів 1999.
- Кононова И.В., *Структура и языковая репрезентация британской национальной морально-этической концептосферы (в синхронии и диахронии)*. Автореф. дисс. на соискание науч. степени д-ра філол. наук: спец. 10.02.04, „Германские языки”, Санкт Петербург 2010.
- Лоскутова Т. Н., *Концепты «жизнь – смерть», вербализованные лексемами и фразеологическими единицами русского языка, в лингвокультурологическом аспекте*. Автореф. дисс. на соиск. науч. степени канд. філол. наук: спец.

- 10.02.01 „Русский язык”, Челябинск 2009.
- Маслова В.А., *Лингвокультурология* Москва: „Академия” 2001.
- Минеев В.В., *Социальные аспекты смерти (философско-антропологический анализ)*. Дисс. ... доктора филос. наук : 09.00.11, Красноярск 2004.
- Мізі́н К.І., *Німецько-український фразеологічний словник (усталені порівняння)*, Вінниця: „Нова книга” 2005.
- Німецько-український фразеологічний словник*. В 2 томах, уклад. В.І. Гаврись та ін., Київ: „Рад. Школа” 1981 [НУФС].
- Новий тлумачний словник української мови у трьох томах*, уклад. В. Яременко та ін., 2-е вид., випр., т. I-II, Київ: Вид. „АКОНІТ” 2008 [НТСУМ].
- Олейник С.В., *Особенности фразеологической вербализации концептов группы «лицо биологическое» в английском языке*, „Studia Germanica et Romanica: Іноземні мови. Зарубіжна література. Методика викладання” 2009, т. 6, № 1, с. 31-44.
- Осипова А.А., *Смерть*, в: *Антология концептов*, ред. В.И. Карасик, И.А. Стернин, т. 3, Волгоград: „Парадигма” 2006, с. 364-380.
- Пименова М.В., *Концепт сердце. Образ. Понятие. Символ*, Кемерово: „КемГУ” 2007.
- Постовалова В.И., *Картина мира в жизнедеятельности человека*, в: *Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира*, отв. ред. Б. А. Серебряников, Москва: „Наука” 1988, с. 8–70.
- Прислів'я та приказки: Природа. Господарська діяльність людини*, упоряд. М.М. Пазяк та ін., Київ: „Наукова думка” 1989 [ПтП].
- Прусова М.О., *Проблема смерті в російській поезії першої половини ХІХ століття*. Автореферат дисертації на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.02 „Російська література”, Сімферополь 2001.
- Словник фразеологізмів української мови*, уклад. В. М. Білоноженко та ін., Київ: „Наукова думка” 2003 [СФУМ].
- Софронова Л.А., *Категории жизни и смерти в славянской культуре*, „Славяноведение” 2006, № 6, с. 3-8.
- Топорова Т.В., *Семантическая структура древнегерманской модели мира*, Москва: „Радикс” 1994.
- Ужченко В.Д., *Фразеологічний словник східнослов'янських і степових говірок Донбасу: 6019 фразеологізмів*, 5-е вид., перероб. й доп., Луганськ: „Альма-матер”, 2005.
- Хосонгэ, *Языковое сознание русского народа (на материале фразеологизмов, возглавляемых именами ЖИЗНЬ и СМЕРТЬ)*, в: *Язык, сознание, коммуникация*, ред. В. В. Красных, А.И. Изотов, Москва: „МАКС Пресс” 2001, с. 26-34.
- Янушкевич И.Ф., *Лингвосемиотика англосаксонской культуры*. Автореф. дисс. на соиск. науч. степени доктора филол. наук: спец. 10.02.04 „Германские языки”, Волгоград 2009.

CONTRASTIVE ANALYSIS OF PHRASEOLOGICAL CONCEPTS TOD – DEATH
(IN THE GERMAN AND UKRAINIAN LANGUAGES)

S u m m a r y

The article deals with the comparative analysis of the concept „death”. This analysis is a continuation of our search in the light of studying of the peculiarities of the process of conceptualization and categorization of objective reality by non-kindred linguocultures. By objectification of the concepts TOD/смерть in the German and Ukrainian ethnoses. It is prospective to investigate the asymmetry of phraseological signs-linguocultures on basis of non-kindred – German and Ukrainian – languages.

ANALIZA FRAZEOLÓGICZNA POJĘĆ TOD / SMERT' PRZEZ PRYZMAT
BADANIA PORÓWNAWCZEGO
(NA MATERIALE JĘZYKA NIEMIECKIEGO I UKRAIŃSKIEGO)

S t r e s z c z e n i e

W artykule podano analizę porównawczą pojęć śmierć w języku niemieckim i ukraińskim. W trakcie badania zauważono występowanie licznych przypadków asymetrii frazeologicznych obu pojęć w języku niemieckim i ukraińskim.

Słowa kluczowe: koncept, konceptualizacja, asymetria, kod kulturowy.

Ключові слова: концепт, концептуалізація, асиметрія, культурний код.

Key words: concept, conceptualization, asymmetry, culture code.